

תוצאות חיים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

י"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

גליון 117

פרשת פינחס

ה'תשפ"ב בש"ל"ג

נושאי השיעור: א. האם נכונה ה'בריחה' שהתימנים לא נהגו... - האם יש קשר בין תפילין לבר מצוה - איזו דרשה הייתה לא לפי דעת הרמב"ם ולא לפי דעת מרן - המקור לשמחה ביום הבר מצוה - מעלת השמחה במצוות - מהי המצווה הראשונה שמקיים נער בר מצוה ביום י"ג - שק"ש בדברי החת"ס והאם ישנם נערים שחושבים על דבריו. ב. דברי השערי שמ"ם ביישוב הקושיא מדוע הרמב"ם לא מנה את י"ג העיקרים במשנה תורה - הערה על תירוצו - האם ישנה מצוה להאמין בביאת המשיח. ג. דברי רס"ג שכל דברי התהלים זהו רצון הקב"ה וכאילו שכך אמר הקב"ה - ביאור לפי שניתן לומר 'אמר הקב"ה' ולהביא מקור מן התהלים.

מצוה, אומנם עצם זה שכתוב שרשב"י עשה זאת, מובן שזה לא היה דבר מקובל, אלא 'חידוש', אבל בכ"ז בעקבות זה התקבל המנהג בכל תפוצות ישראל?

א.

מנהגי תימן הם המקוריים ביותר

בשם רחמן.

והדרשה מהפסוק היא 'ביום התונתו', זה יום הנישואין, 'וביום שמחת לבו', זה יום הבר מצוה, וכנראה הדרשה היא מפני הכפילות "ביום", "וביום", ומשמע שזה שתי ימים.

ישנו חידוש שכותב החתם סופר (עה"ת סו"פ ויחי) בעניין השמחה של בר מצוה.

והנה בהקדם י"ד האם יש מקור לשמחת ה'בר מצוה', שהרי לכא'ו אין לה מקור בש"ס ובפוסקים.

ויש להתבונן האם הדבר יתכן? הרי מתי החתונה לפני הבר מצוה או לאחריה? אומנם אפשר שבזמנם החתונה והבר מצוה היו ביחד, וכמדומני שגם הגאון רעק"א התחנן בגיל שלש עשרה. אולם יש להביא ראיה לזה משלמה המלך שהרי המליכו אותו בגיל שתיים עשרה כמש"כ רש"י והרד"ק בספר מלכים ויש לזה ראיה מהפוסקים?

התימנים לא עשו שמחת בר מצוה מה זה אומר?

יש איזה מילתא דבריחותא, שכששואלים על דבר הלכה מסוים אומרים, האשכנזים מחמירים, הספרדים מקילים, והתימנים לא נהגו...

וא"כ הדבר מתאים לשלמה המלך בגיל י"ב נהיה מלך ובגיל י"ג עשה בר מצוה והתחנן, [והרי שלמה המלך הוא זה שחיבר את שיר השירים].

ואני אומר, שזה לא מילתא דבריחותא זה אמתי! זה לא סתם, מכיון שאם התימנים לא נהגו זהו דבר שאין לו מקור, ולדוגמא, 'סביבון' התימנים לא ידעו מה זה עד שהגיעו לארץ, ובאמת מי שיחפש במקורות יראה שאין לזה בסיס, וזה התחיל אולי לפני כשלוש מאות שנה אצל האשכנזים. וא"כ מה שלא קיים אצל התימנים זה דבר לא מקורי.

[ובגוף הערה בסדר הפסוק אפ"ל דדוקא ביום שמחת לבו נדרש על בר מצוה, מפני שנתנו בו ענין המצוות כמש"כ "הכנס לב יקח מצוות" ויש היקש לב לב. העורך].

ולאידך גיסא, מה שקיים אצל התימנים, ואין בעדות אחרות, זה אומר שזה הכי מקורי, ולמשל, בעדות אחרות אין 'הלל בקירוי', 'תרגום', שא'לו דברים מקוריים ורק אצלנו נוהגים כך.

חידוש חרף מהחתם סופר בענין מצוות הראשונה של נער ה'בר מצוה'

החתם סופר הני' אומר חידוש גדול, שהמצוה הראשונה שמקיים נער בר מצוה בשעת כניסתו ליום י"ג בצאת הכוכבים, הוא זה שהוא שש וששמה שזוכה לקבל עול מצוות ה' אלוקיו, והשמחה היא מצוות עשה דא'ו כמש"כ "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" ע"כ. וזה חידוש שהרי לכא'ו אנהנו היינו אומרים שהמצוה הראשונה שמקיים הוא ק"ש של ערבית.

ולענייננו, בר מצוה אין לזה מקור לא בש"ס ולא ברמב"ם או בשו"ע, ומה שכן, מובא במהרש"ל שכך נוהגים האשכנזים, והמובן שגם הספרדים בעבר לא נהגו את זה.

² יש דברים שבעבר היו נחלת יחידים, ובמשך הדורות הדברים התקבלו, וכנראה שזוהי ה'תכנית' של הקב"ה שיהיה כך.

³ אומנם האברבנאל מתווכח עם זה, ויש לו כמה קושיות על דברי רש"י והרד"ק, אבל בספר קהילת יעקב כבר יישב את כל הקושיות שלו. ובכל אופן נמצא שהוא מאמר חז"ל במפורש.

⁴ ישנם הרבה דרשנים בבר מצוה שאומרים שהנער זוכה להכנה לעול תורה ומצוות. אך ישנם שמקפידים לומר 'לנועם עול תורה ומצוות', חה כדי שלא להפחיד שמעכשיו יש עליו עול, לכן מדגישים שהמצוות זה דבר נעים מאוד ומשמח.

אבל בעצם צריך להבין מדוע הקב"ה עושה זאת? הרי ישנו מושג של 'עול תורה ומצוות', הביאור בה הוא שהרי אם לא ישימו על האדם עול, הוא לא יעשה כלום, אם אומרים לאדם לעשות משהו ונותנים לו הרבה זמן, עתיד הוא להיכשל ולא לעשות בשונה אם יתנו לו רק חצי שעה לדוגמא. כששי מסגרת ואדם יודע שהוא מחוייב הוא עושה. אולם מצד שני הקב"ה הוא רק חסד ואמת, וכבר כתב המב"ט בספרו בית אלוד'ים בביאור הענין מדוע רק לעמ"י יש את מתנת התשובה משא"כ לאוה"ע שאינם יכולים לחזור בתשובה. וביאר בזה, שמכיון שלעמ"י ישנם תרי"ג מצוות דאו', ועוד שבע דרבנן ועוד הרבה גדרים וסייגים, באופן שיהיה מוקף בכל צעד ושעל שצריך לעשות חשבון על מעשיו, שעלול הוא לטעות וא"כ מוכרח הוא ג"כ שיכשל לפעמים, ובלשונו כתב שלא יתכן לפסוע שתי פסיעות בלא לחטוא, וא"כ מצד אחד הקב"ה רוצה שהיה עול, אבל אם האדם לא עמד בעול, לא נורא, תעשה תשובה, תגיד חטאתי עויתי פשעתי מלב ומנפש, ברצינות, ויתכפר לך. לגבי יניוה שכתוב שעשו תשובה, הקב"ה לא מחק להם את עוונותיהם, אלא רק מבחינת 'העביר דף', שלא קיבלו עונש, אבל עוונותיהם לא נמחקו, וכתוב כבר שאחרי ארבעים שנה הם חזרו לסורם ונינוה נהפכה. ועד היום נינוה לא קיימת. ויש עוד להאריך בכ"ז ואנכ"ל.

[ובעבר הרחיב בה יותר מרן שליט"א. העורך].

⁵ יש הבדל אם אדם מניח תפילין בישות, לבין אם מניח בהתלהבות ומשחה השמחה, היא מצוה בפועל. השמחה שבמצוות עושה את המצוה פי אלף,

אומנם היום זה כבר התקבל, וגם אנהנו לא מתנגדים לזה, כיון שבס"כ זה דבר חשוב בשביל הילדים שיש להם כביכול איזה 'תהנה' בחיים, ועוד שהוא עניין חברתי וכו', אבל אבותינו לא נהגו כזה, ובפרט הרי שכל המצוות היו מקיימים כבר בגיל מוקדם, וכמו שכתוב שקטן היודע לשמור על קדושת תפילין אביו קונה לו תפילין ולכן אבותינו היו מניחים תפילין עוד בגיל תשע או עשר, כך שבכל מקרה ה'בר מצוה' לא קשורה לתפילין כלל, וגם היום אנהנו משתדלים שלא להבליט את הענין של התפילין כבר מצוה!

המקור לשמחת הבר מצוה מספר הזוה"ק

נחזור למה שפתחנו. החתם סופר מביא בשם המג"א שהביא בשם 'ילקוט חדש' שמקורו מהזוהר חדש, על הפסוק בשיר השירים "צאנה וראינה בנות ציון ביום התונתו ובוים שמחת לבו", שרשב"י עשה סעודה לרבי אלעזר בנו ביום שנעשה בר

¹ ישנו פיוט שחיברו לחתן 'בר מצוה' ושם מדובר הרבה על תפילין, אבל כמו שאמרנו אין הפיוט קשור כלל לבר מצוה. [וכבר חיבר מרן שליט"א פיוט מיוחד ל'בר מצוה' בלא קשר לתפילין. העורך].

פעם אחת היה 'בר מצוה' והרב לוי קשת דרש שם. ולאחר שהוא גמר לדרוש אמרתי לו 'מארי, הדרשה שלך לא לפי דעת הרמב"ם ולא לפי דעת מרן', והוא התחיל לחשוב מה הוא אמר... אמרתי לו, אתה דברת על תפילין, מה זה שייך עכשיו לזמן ה'בר מצוה', וכשמע כך, אמר לי, אתה צודק...

וביאר החת"ס, שאף שלא נצטוונו בתורה על השמחה, הוא כמו שלא נצטוונו בחג השבועות על השמחה והביאור בזה הוא, שאם הקב"ה היה מצווה אותנו על השמחה, א"כ היה ג"כ עול, ולכן הקב"ה נתן לנו שאנחנו לבר נעשה את המצוה הזאת, בלא עול, ואותו דבר ג"כ לענין הבר מצוה. זהו תירוץ חריף שמתאים לחת"ס לאומרו.

קושיא בדברי החת"ס מההלכה דמצוות צריכות כוונה

אומנם אינני מבין דברי החת"ס, הרי מה אם הדין שמצוות צריכות כוונה, החת"ס אומר שהמצוה הראשונה של נער בר מצוה היא זה ששמחה במצוות, אבל תמוה, וכי משהו מתכוון לזה?

ניתן דוגמא, אדם שישב בסוכה והוא חושב שהסכך פסול, האם יתכן שהוא מקיים בזה מצוה, לכאוף גם למ"ד מצוות אינם צ"כ, לא עשה שום מצוה כיון שהרי להדיא חשב שהוא לא עושה מצוה. [ואף להסוברים (הרא"ה ועוד) שגם בכוונה אופכית למ"ד מאצ"כ יוצא ידי חובה, בענייננו הדבר שונה שהרי אינו חושב כלל שמעשיו הם מצוה, משא"כ בעלמא שיודע שהמעשה שעושה הוא מצוה אלא שמתכוין לא לצאת]. וא"כ לענייננו, נער בר מצוה, האם הוא יודע שהשמחה הזאת היא שמחה של מצוה בקבלת עול תורה ומצוות, הרי הוא לא יודע כלל שיש מצוה כזאת, וא"כ לא יתכן ששמחה זו תחשב למצוה. [אמנם לגבי שבועות דברי החת"ס מובנים, שבדרי"כ ישנם החושבים על כך].

והנה היה מקום לומר עפ"מ"כ הרב"ז והביאו הביאור הלכה בסימן ס', דבמצוות דרבנן לא צריך כוונה, ובענייננו שמחת הבר מצוה היא אפילו לא דרבנן, וא"כ תועיל השמחה גם בלא כוונה, אלא זה אינו, שכבר אמרנו שבנידון דידן לא יודעים כלל שיש מצוה כזאת. וצ"ע.

שלש קושיות של השערי שמים על י"ג עיקרי הרמב"ם

ב.

בספר שערי שמים (ה"א עמ' 197) כתב בזה"ל, אנכי לא באתי לספר גדולת רבינו הרמב"ם, כי מי אנכי שאוכל לתאר גדולת השמש המזהיר ברום השמים וכו', רק כוונתי במאמרי זה לתרץ שלש קושיות חזקות שמקשים על רבינו הרמב"ם ז"ל.

א', איך בירר י"ג עיקרים מכל המצוות שבתורה, יעשה אותם לעיקרי דתנו ליסודות, הלא איתא במס' עירובין (דף ס"ד) כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה, מאבד הונה של תורה וכו'.

ב', עוד מקשים עליו, מדוע המספר י"ג.

ג', מדוע קבעם הי"ג בפ"י המשנה במס' סנהדרין, ולא קבעם בספרו היד החזקה משנה תורה, המיוסד על דינים ושם היו מקומם ע"כ.

תירוץ השערי שמים לקושיות הנ"ל

ב"ה שכבר שאלו את השאלה הזאת, ובעבר לא ידעתי מכך, הוא מאריך על כך הרבה, ונביא רק את תורן דבריו וז"ל, הנה ידוע שכל המצוות שבתורה אף הגדולה שבנדולות והחמורה שבהמורות, אי אפשר בשום אופן שכל עדת ישראל בכלל יכולים לקיים אותם בזמן ובעונה אחת ובכל המקומות שישאל מפוזרים שם עד שיהיו מוכנים יחד שיקימו בשוין. אך שכל מצוה ומצוה באים לחיוב לקיימם רק לאנשים פרטיים בעתו ובמועדם, לא לבר המצוות שזמנם גרם לקיימן וכו', ויש [מצוות] שדוקא חיובן הוא כשאין הגשמים יורדים, ויש שחיובן הוא דוקא כשיש לו בית וכו', והוא מאריך בהרבה דוגמאות וסיים דבריו בזה"ל, וזה ראה רבינו הרמב"ם הקדוש, ועשה י"ג מצוות, וקראן בשם עיקרים ויסודות יען שכל כלל ישראל ביחד יכולים לקיימן תמיד, בכל עת ועונה, הן ביום והן בלילה, הן בחול והן בשבת וי"ט, הן כהנים וגם ישראלים, הן בריאים והן חולים, אפילו ברגע האחרון קודם מיתתם, ג"כ צריכים להתנדות ולאמר שמע וגו', אם יכולים וכו'.

ולא לחנם קראן הרמב"ם בשם עיקרים ויסודות וזהו שאמרה התורה כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו וגו', ואין צריך לזה מניין ולא טלית ותפילין, ונקראים י"ג עיקרים משום דעל ידן יש אפשרות להתקרב ולהתאגר עם הקב"ה,

להיות אחת בו. ובוה מובן דלהכי קראם רבינו הרמב"ם בשם עיקרים ולא מצוות וכו' נמצא שתכלית מן הי"ג עיקרים משנה הרמב"ם הי"ג (מדות) (כנדר"ל יסודות) בספר יד החזקה במשנה תורה, מפני ששם אינם מקומם, מפני שהוא לעניין אחר לתכלית אחרת, ואין שייכים להמצוות. ובוה יתרוץ הקושיא מדוע קבעם בפ"י המשנה לסנהדרין וכו' עכ"ל השערי שמים.

כוונתו לומר, שכיון שאין עניינם מענייני המצוות אלא תכלית אחרת, לכן הרמב"ם לא מנה אותם יחד בספרו משנה תורה, שאי"ז הלכה.

הערה על תירוץ של השערי שמים

עכשיו ברצוני לשאול שאלה.

אם אדם חושב על כך שהוא מאמין בביאת המשיח או בתחית המתים, האם יקבל על כך מצוה? לכאוף לא מסתבר שכל רגע זה מצוה, ישנו עניין לחשוב על ביאת המשיח, אבל מי אמר שזה מצוה ממש, והנה לפ"ד השערי שמים שהי"ג עיקרים אפשר לקיימם בכל זמן, יוצא שיש מצוה כל רגע להאמין בביאת המשיח, וא"כ ראשית, יש להקשות מדוע לא הוזכר פרט זה בביאור הלכה בסימן א', שמונה את שש מצוות תמידיות, מדוע לא מנה ג"כ את הי"ג עיקרים [ומקורו של המשנ"ב זהו החינוך].

ויתכן שהשערי שמים לא הגדיר את הי"ג עיקרים כמצוות, אלא גדרם הוא 'התחברות עם הקב"ה' ויש עוד להאריך בכ"ז.

כיצד ניתן להוכיח מן התהלים שכך אמר הקב"ה

ג.

בעניין מה שהקשו על הרמב"ם שלא מסתבר שכונתו לדברי הריטב"א מזה שלא הוזכר שום פסוק, יש להוסיף דגם הפסוק שצריך להביא, הוא פסוק מן התורה שהקב"ה אמר, ולא שמשרע"ה אמר.

בירושלמי כתוב מדוע לא מפסיקין בקללות [בקריאת התוכחה], אמר הקב"ה אינו בדיו שבני מתקללים ואני מתברך ע"כ. וגם כאן צריך להבין היכן אמר זאת הקב"ה, ובאמת במדרש רבה (דברים פרשה ד') כתוב עה"פ "עמו אנכי בצרה", אין שורת הדיו שיהיו בני מתקללים ואני מתברך, הירושלמי לא מביא פסוק, אבל המדרש משלים אותו. דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

אך יש להקשות, הרי הפסוק "עמו אנכי בצרה", כתוב בתהלים, ודוד המלך אמר אותו, ואיך מביאים מזה ראיה שכך הקב"ה אמר.

מעלתם הנשגבה של קריאת התהלים

וממש עכשיו, תוך כדי השיעור נתחדש לי עוד חידוש, שמכאן ראיה למש"כ רבינו סעדיה גאון, שמה שכתוב בתהלים זה מה שהקב"ה אמר, ומי שידע את מש"כ רבינו סעדיה גאון יקרא תהלים בצורה אחרת, ולפני שנביא דבריו נקדים את מה שהבאנו כבר בעבר מש"כ רבי עמנואל חי ריקי בהקדמתו לספרו חזי ציון, שכל מה שהוא מפרש, אם תגיד לי מי אמר שרוד המלך התכוון לזה, אני יגיד לך שהקב"ה התכוון לזה, וזה מתקשר עם דברי רב סעדיה גאון, שהא בהא תליא.

בשולחן ערוך המקוצר ח"ד בהלכות מעונן ומנחש (סימן קמ"ח הערה מ"ח ד"ה ומה טוב) הבאנו דברי רס"ג בזה"ל, ומה טוב ומה נעים מה שכתב רס"ג בהקדמתו לפירוש תהלים, כי צריך הקורא בו להאמין שמגמת העניין חוזרת לדברי ה', כגון כשהוא קורא דברי דוד חנני י"י כחסדך וגו' (תהלים נ"א, ג), תכליתו שה' מודיענו שהוא מכפר למי ששב מחטאו, ומשמעינו זאת בלשון עבד מעבדיו על דרך תפילה, ועיקר המגמה לומר אני אחונן על מי ששב חסדו, וברחמי הרבים אמחה פשעיו. וכיוצא בזה י"י לא גבה לבי ולא רמו עיני (שם קל"א, א'), יתכוין שה' יתברך מצווה אותנו שלא יגבה לבבכם וכו' ע"כ.

ובעת נזכרתי שישנו עוד דבר בפהמ"ש לרמב"ם ממסת ברכות שהוא מביא פסוק בתהלים ואומר על כך "אמר ה'" ויש עוד ראיות לכך מחז"ל, ואכמ"ל.

ואומרים בשם האר"י והגר"א שמה שזכו לגדול הרבה הוא מפני שעשו את המצוות בשמחה.
6 אני מזכיר רק מצוה אחת כזאת, והיא מצות סוכה שכשאין הגשמים יורדים רק אז יש חיוב סוכה.